

УЛС ТӨРИЙН ХӨГЖИЛ: ОНОЛ, ПРАКТИК

Political Development

Б.Эрдэнэдалай*СЭЗДС-ийн багш, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхмийн докторант***ОРШИЛ**

Дэлхийн хоёрдугаар дайн улс төрийн хөгжилд чухал нөлөө үзүүлсэн. Дайны дараа Ази, Африк, Латин Америкийн орнууд улс төрийн хувьд өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж байсан нь эдгээр улсуудын улс төрийн дэглэм, улс төрийн соёл, улс төрийн нам, элит, нийгэмшил, сонирхлын бүлэг, сонгуулийн систем, үндсэн хууль зэргийг харьцуулан судлах шаардлага гарч ирж, энэ асуудлуудыг цааш гүнзгийрүүлэн судалсан. Дэлхийн улсууд улс төрийн хувьд ингэж өөрчлөгдөж эхэлсэнтэй холбоотойгоор Америкийн Нэгдсэн Улс бусад улсуудыг судлах шаардлагатай болсон. АНУ болон Европын улсуудын судлаачдын үзэж байснаар дэлхийн улсууд улс төрийн хувьд өөрчлөгдсөнөөр шинэ шинэ үндэстнүүд төрөн гарч, тоталитар, авторитар дэглэмүүд хямралд орж, ардчилсан тогтолцоогоор солигдсоор байна. Дэлхийн өнцөг булан бүрт ардчиллын төлөө тэмцэл өрнөж, улсууд өөрсдийн аюулгүй байдлыг ханган ашиг сонирхлоо хамгаалан хоорондоо харилцах боллоо. Улс төр судлаачдын хувьд эдгээр улсуудын шилжилтийн үйл явцыг дахин судалж шинэ маягийн улс төрийн тогтолцоо, өвөрмөц онцлог бүхий модернизациудыг ялган ангилах шаардлага тулгарсан.

Энэхүү судалгааны ажлаараа 1950-1960-аад оны үеэс шинжлэх ухааны эргэлтэд орж хөгжсөн “Улс төрийн хөгжлийн онол”-ын талаар бичигдсэн судалгааны материалууд, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл зэргийг судлах, ялангуяа энэ онолын гол гол төлөөлөгчдийн бүтээлийг судлах үндсэн дээр улс төрийн хөгжлийн онолын үүсэл хөгжил, судлах зүйл, судлаачдын үзэл баримтлал, уг онолын давуу ба сул талууд зэргийг дээрх материалууд дээрээ үндэслэн гаргаж ирэхийг зорилгоо. Бие даалтын ажлыг гүйцэтгэхдээ улс төрийн хөгжлийн онолын талаарх судалгааны бүтээл, тайлбар, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл зэрэг эх сурвалжийн агуулгад дүн шинжилгээ хийх, баримт материал цуглуулж контент анализ, бичиг баримтын шинжилгээ хийх, харьцуулан жиших, тайлбарлах зэрэг аргуудыг ашиглалаа.

Улс төрийн хөгжил

Нийгмийн амьдралын бүх хүрээнд хөгжлийн тухай асуудал яригддаг. Тухайлбал, эдийн засгийн хөгжил, оюун санааны амьдралын хөгжлийн тухай яригддаг байтал улс төрийн хөгжлийн тухай ярих нь ховор байжээ². Улс төр судлаач эрдэмтдийн үзэж байгаагаар Улс төрийн шинжлэх ухаанд “Улс төрийн хөгжил”-ийн тухай онол 1950-иад оноос эрдэм шинжилгээний эргэлтэд орж

² МУИС. Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ.,2010. 434 дэх тал

эхэлсэн³. Хөгжлийн тухай үзэл санаа ардчилал, олон ургальч үзэл, нийгмийн шударга ёсонд тулгуурлаж байсан. Америкийн эрдэмтэд өөрсдийн судалгаагаар шинэ тутам гарч ирсэн үндэстнүүдэд хөгжил нь ардчиллыг авчрахад туслах болно хэмээн итгэцгээж байв. Ийм учраас хөгжлийн онол нь “шинжлэх ухаанч” төдийгүй ёс зүйн чухал ач холбогдолтой гэж үзэж байв. 1960-аад оны дунд гэхэд эрдэмтэд судлаачид улс төрийн хөгжлийн хандлагыг ихээр сонирхож, хөгжлийн онолын ойлголт категори, хандлагын асуудлуудаар Ази, Африк, Латин Америкийн хөгжиж буй орнуудад судалгаа хийцгээх болжээ. Хөгжлийг хэмжих шалгуур нь ихэнхдээ Америк, Төв Европын туршлага байв. Тэд ихэвчлэн дунд анги, үйлдвэрчний эвлэл зэрэг хөгжиж буй улсуудад шинээр үүсэж бий болсон бүлгүүд, тариачдын хөдөлгөөнүүдийг судлахад анхаарсан учраас эдгээр асуудлаар олон зуун судалгааны бүтээлүүд гарчээ. Гэхдээ улс төрийн хөгжлийн тухай асуудлыг судлаачид янз бүрээр тайлбарласаар ирсэн бөгөөд одоо ч нэгдсэн шалгуур нэгдмэл ойлголтод хүрээгүй л байгаа юм.

Америкийн улс төр судлаач Л.Пай улс төрийн хөгжлийг гурван шалгуураар авч үзсэн⁴. Үүнд:

1. Тэгш эрхэд хандах байдал. Улс төрийн үйл явц дахь олон түмний оролцоо, хуулийн түгээмэл шинж, төрийн засаглалын үл залгамжлагдах шинж (нэг анги, бүлэг, кастын үе залгамжилсан ноёрхлыг үгүйсгэх) зэргийг хамааруулан үзсэн.
2. Системийн чадвар. Шинэчлэгдэх чадвар (инноваци), дайчлах чадвар (мобилизаци), оршин байх чадвар зэргийг хамааруулж үзсэн.
3. Бүтцийн дифференциаци. Улс төрийн систем нь шинэ хэрэгцээ шаардлагад маш хурдан зохицож чаддаг байх ёстой. Мөн улс төрийн институтууд мэргэшлийн өндөр түвшинд үүргээ гүйцэтгэдэг байх ёстойг хамааруулан ойлгодог.

Зарим судлаачид улс төрийн хөгжил улс төрийн модернизаци хоёрыг адилтгаж ойлгодог байхад сүүлийн үед олонх судлаачид дээрх хоёр ойлголтыг ялгаж үзэх болсон. Тухайлбал, улс төрийн хөгжил гэдэгт улс төрийн модернизациас гадна улс төрийн модификаци, улс төрийн трансформацийг хамааруулж тайлбарлаж байна.

Улс төрийн модернизаци

Модернизацийн онол нь зуу гаруй жилийн түүхтэй. Карл Маркс, Макс Веберээс эхлэн Даниэл Белл хүртэлх модернизацийн онолын гол үндэслэл нь эдийн засаг, соёл, улс төрийн чиглэлд гарч буй өөрчлөлтүүд нь хоорондоо уялдаа холбоотой бөгөөд үүнийг урьдаас таамаглаж болно гэдэгт оршдог⁵. Модернизацийн онолыг баримтлагч нэлээд олон судлаачид нийгмийн

³ J.C.Johari. *Political Development*. Comparative Politics. India, New Delhi.,2008. p.168

⁴ Lucian W.Pye. *Aspects of Political Development*. Boston: Little Brown.,1966. p.45-47

⁵ Ronald Inglehart. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press. 1997. p. 7

хөдөлгөөнт байдал ба орчин үеийн нийгмийн бүтцэд эзлэх байр суурь нь соёлын өөрчлөлтийг нөхцөлдүүлэгч гол шалтгаан болдог гэж тэмдэглэдэг⁶.

Рой Макридсын “Харьцуулсан улс төр” бүтээлд тэмдэглэсэнээр⁷, Өнгөрсөн хоёр зууны туршид Европын улсуудын улс төрийн хяналтанд байсан Ази, Африк, Латин Америкийн ард иргэд тусгаар тогтносон бие даасан байдлыг олж авснаараа XX зуунд тохиосон чухал үйл явдал байлаа. Дэлхийн хүн амын гуравны нэг орчим нь энэхүү үндэснийхээ тусгаар тогтносон байдлын тэмцэлд ямар нэгэн байдлаар холбоотой байдаг. Европчууд Ази, Африк, Ойрхи Дорнодын өргөн уудам газар нутгийг цэргийн технологийн хүчирхэг байдлаараа эзлэн, захирч өөрийн улсын түүхий эдийн байдлаар Барууны орнууд эдгээр орнуудыг ашиглан тонож эдийн засгийн, цэргийн, соёлын хүнд дарамтыг тухайн орны ард түмэнд үзүүлж байв. Энэ үед өрнөдийн улс төрийн шинжээчид өөрсдийн анхаарлыг голдуу Баруун Европ, Хойд Америк руу чиглүүлцгээж байлаа. Тэдэнд колонийн улс орныг судлах сонирхол байсангүй.

Колоничлол дэлхийн хоёрдугаар дайны дараа нуран унасан. Колоничлолын гол удирдагчид болох Их Британи, Франц, Голланд улсууд дотоодын зөрчил мөргөлдөөний улмаас колонийн төлөө цэргийн ямарваа нэг шинэ туршилтуудад оролцох зэргээс залхсан. Ази, Зүүн Өмнөд Азид тэдэнтэй өрсөлдөхүйц хэмжээнд очсон улс нь Япон болсон бөгөөд Японы аюул заналхийллээс болгоомжилж Англи улс Энэтхэгт тусгаар тогтнол олгохоор амлаж байжээ. Франц, Голланд улсууд Энэтхэг Хятадын Хойг болон Индонез дахь бүрэн эрхт байдлаа алдах боломжгүй байв.

Баруун Европын улсууд 1945 онд өөрсдийн тогтоосон байсан давуу байдлуудаа алдаж хуучин колонийн дарлалд байсан улсуудыг дэмжин тохинуулагч АНУ ба ЗХУ гэх хоёр том гүрэнд дэлхийн хувь заяаг шийдэх эрх олгосон. АНУ, ЗХУ хоёр хоёулаа колонийн иргэдийн эздийн дэмжлэгийг ашигласан. Европын эрх мэдэлтнүүд колониудынхаа эзэдтэй харилцах харилцаанд хүндрэл бэрхшээлүүд тулгарч байв. Тэд дэлхий дээр өөр нэг шинэ бүрэн эрх бүхий засаглагчид бусдыг булаан эзлэхийг оролдох, ямар ч тохиолдолд хийх боломжтой бага ч гэсэн зүйлийг хийх зэргийг хүлээн зөвшөөрөхгүй байв.

Дэлхийн гол гол бүс нутгууд дахь шинэ харилцааг харьцуулах нэлээд чухал үйл явдлууд болсон. Энд Францын хувьсгал, Европ болон Латин Америк дахь аж үйлдвэрийн хувьсгал, Орост өрнөсөн Коммунизмын ялалт зэрэг үйл явдлууд орно. Эдгээр түүхэн үйл явдлуудын өөрчлөлт тус бүрт нийгэм болон соёлын орчин, улс төрийн засаглал, зохион байгуулалтын шинэ хэлбэрүүдийг удирдах зэрэг шаардлагууд урган гарсан. Энэ үеэс эхлэн өрнөдийн улс төрчид шинэ үүсэн бий болсон улсуудын улс төрийн амьдралыг судалж, ажиглаж, тодорхой дүгнэлтэд хүрч таамаглал дэвшүүлж харьцуулсан улс төр судлаачдын анхаарлыг шинэ сонирхолтой асуудлууд руу татсан юм. Ер нь аливаа улс төрийн өөрчлөлт нь зөвхөн хөгжиж буй орнуудад тохиолддоггүй, аж үйлдвэр өндөр хөгжсөн оронд хүртэл явагдаж тухайн орны улс төрийн системийг улам

⁶ Pye Lucian. “*Political Science and the Crisis of Authoritarianism*”. Inkeles, Alex and David Smith. *Becoming Modern*. American Political Science Review 84/1, Cambridge University Press., 1974. p.3-19

⁷ Roi C. Macridis. *Comparative Politics*. 1986. p.421-453

боловсронгуй болгосоор байдаг. Энэ нь улс төрийн өөрчлөлт тасралтгүй явагддаг гэсэн санааг илэрхийлж байна. Аливаа улс төрийн системд тодорхой шинэ шаардлагууд тавигдаж түүнийг зөв шийдвэр болгон гаргах үүрэг хүлээдэг.

Өнөөдрийн дэлхий ертөнц мөн хувиран өөрчлөгдөж шинэ шинэ үндэстнүүд төрөн гарч, тоталитар, авторитар дэглэмүүд хямралд орж, ардчилсан тогтолцоогоор солигдсоор байна. Социалист системийн хамтын нөхөрлөл тарж бутран, дэлхийн социалист системийн орчинд дөхөж очсон ЗХУ, 15 тусгаар улс болон задрав. Дэлхийн өнцөг булан бүрт ардчиллын төлөө тэмцэл өрнөж, улсууд өөрсдийн аюулгүй байдлыг ханган ашиг сонирхлоо хамгаалан хоорондоо харилцах боллоо. Улс төр судлаачдын хувьд эдгээр улсуудын шилжилтийн үйл явцыг дахин судалж шинэ маягийн улс төрийн тогтолцоо, өвөрмөц онцлог бүхий модернизациудыг ялган ангилах шаардлага тулгарсан.

Марксистуудын формацийн онол ёсоор эдийн засгийн шахалтын үр дүнд нийгэм нэг шатнаас нөгөөд, феодализмаас социализмд шууд шилжих тухай номлодог. Энэ шилжилт хувьсгалт хүчирхийллийн аргаар хэрэгжиж болохыг тэд үгүйсгээгүй юм. Сүүлийн хоёр зууны туршид олон улс техник технологи, шинжлэх ухааны ололтын үр дүнд өөрийн тухайлсан соёл, улс төрийн тогтолцоог хайхралгүйгээр шинэчлэлт хийсэн.

Улс төрийн лидерүүд нийгмээ огцом үсрэлтээр хөгжүүлэхийг хүссэн бодлого баримталж байна. Тэд нийгэмд шинэ эрхэмлэл, хэм хэмжээг түгээн дэлгэрүүлж аж үйлдвэржилт, хөгжил цэцэглэлт, тэгш байдлыг бий болгоход ард түмнийг хандуулахыг хүсч байна. Харин тэдний энэ эрмэлзлэл нь улс төрийн амьдралын цөөн тооны хэлбэр, түүнд хүрэх олон янзын арга замаар хэрэгжиж байна. Энэ бүгдээс үүдээд өнөөдөр улс төрийн модернизацийн онолын асуудалд тавих анхаарал улам бүр нэмэгдэж байна.

Уламжлалт болон Орчин үеийн нийгэм

Улс төрийн модернизацийн онолын үндсэн судлагдахуун бол “уламжлалт нийгмээс илүү зүй зохистой нийгмийн зохион байгуулалтанд шилжих, өөрөөр хэлбэл уламжлалт нийгмээс орчин үеийн нийгэмд шилжих шилжилтийн үйл явц” юм. Иймээс энэ асуудлыг цааш тодруулахын тулд “уламжлалт” болон “орчин үеийн” нийгэм гэдгийг тогтож тайлбарлах нь зөв⁸.

Уламжлалт болон орчин үеийн нийгмийг тодорхойлсон томоохон эрдэмтэд бол Хенри Мэйн, Фердинанд Теннис нар, мөн Макс Вебер чухал оролцоотой. Макс Вебер тухайн нийгмийн хууль тогтоох ёс нь юун дээр суурилж байсан гэдгийг дэвшүүлж гол анхаарлаа хандуулан дараах ангиллыг гаргасан. Үүнд⁹:

1. Хууль ёсны эрх баригчдын гаргасан хууль ёс, нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн норматив хууль ёсыг дээдэлсэн рациональ хөрсөн дээр суурилсан нийгэм.

⁸ Roi C.Macridis. Comparative Politics. 1986. p.423-426

⁹ Roi C.Macridis. Comparative Politics. 1986. p.423

2. Уламжлалт удирдагчдын хэрэгжүүлж буй хууль ёс, өмнөх үеийн уламжлалаа дээдэлж, түүнийг бүх зүйлээс дээр үзсэн уламжлалт үзэл дээр суурилсан нийгэм.
3. Харизматик эрх баригчдын тодорхойлсон дэг журам хэмээх тэдний норматив хэв загвар, бие хүний үлгэр жишээч баатарлаг чанарыг дээдэлсэн харизматик үндэс суурьтай нийгэм.

М.Веберийн гаргасан дээрх ангиллын дагуу нийгэм энгийн хэлбэрээсээ дараагийн арай боловсронгуй хэлбэрт шилжих маягаар харизматикаас уламжлалт нийгэм рүү, уламжлалт нийгэмээс рациональ үзлийг үндэс суурь болгосон орчин үеийн нийгэмд хөгжин дэвшдэг байна.

Хамгийн анхны нийгэмд хүн тухайн гол удирдагчиддаа үнэнч байж, гэр бүлийн үнэт зүйл нийгмийг эзэмддэг. Хувийн болон баатарлаг чанараараа бусдыг араасаа дагуулан харизматик удирдагчдын удирдлага дор энэ байдлыг эвдэж дараагийн нийгэмд шилждэг байна. Орчин үеийн нийгэмд зөвхөн албан ёсны хуульд захирагддагаараа бусад хэлбэрээсээ ялгагдана.

Уламжлалт болон орчин үеийн нийгэмд хувь хүмүүс нь бүлэглэлүүд, нийгэмлэгүүдээр дамжуулан улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцох боловч Рой Макридсын үзэж байгаагаар гол ялгаа нь тэдний хэрэглээнд л байдаг байна. Уламжлалт нийгмийн гишүүд нь нүүр нүүрээ тулсан харилцаа голлох гэр бүл, гэр бүлийн хэлбэрт бүлэглэлүүд ноёрхсон байдалд амьдардаг. Хувь хүний статус түүний гэр бүлийн статусаар тодорхойлогдох бөгөөд түүнийг сургаж боловсруулах, асарч тэтгэх, хамгаалах явдлыг өөрийгөө эдийн засгийн хувьд хангаж чаддаг, нийгмийн нэгж болсон гэр бүл батлан хариуцдаг.

Өрнөдийн эрдэмтдийн үзэж байгаагаар эдийн засгийн гол үйл ажиллагаа нь хөдөө аж ахуй бөгөөд гэр бүл нь нийгэм ба бие хүнийг холбогчийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Үнэн хэрэгтээ хүн амын ихэнх хэсэг нь мал аж ахуй, газар тариалан, ан агнуурын хөдөлмөр эрхэлж зөвхөн өөрсдийгөө тэжээхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулдаг. Тэнд шинжлэх ухаан, технологийн мэдлэг их бага, хоол хүнсийг хуримтлуулах бололцоо бага, урлаг соёлд амьдралаа зориулах хүмүүс тун ховор байдаг. Байгалийн гамшиг, бороо, үер, ган гачаал, шуурга тэдний аж ахуйг зарим тохиолдолд бүрэн сүйрүүлнэ. Сүсэг бишрэл, далдын ид шид нийтийн амьдралд ихээхэн нөлөөтэй. Хүмүүс амьдралдаа тохиолдсон элдэв зүйлсийг од гариг, тэнгэр бурхантай холбон тайлбарладаг. Гэр бүлийн эрхэмлэл нь хувь хүний шударга ёс, бүрэн эрх, тухайн нийгэмд түгэн дэлгэрсэн эрхэмлэл байдаг байна. Төр нь гэр бүлтэй адил, төрийн тэргүүн хаан нь тухайн нийгэмд эцэг адил хүндлэгдэж аав хүний үүргийг гүйцэтгэдэг бөгөөд эцгийн эрхт ёс үйлчилсээр байдаг гэж үзсэн.

Уламжлалт нийгэмд нэгэн овог, угсааныхан хамтран амьдарч тэдний хүүхдүүд өөрийн овгийн ёс жаяг, уламжлалаа даган амьдардаг. Уламжлалт нийгэмд угсаатны зан үйл, ёс заншил нэлээд хүчтэй нөлөөтэй байдаг. Уламжлалт нийгмийн дүр төрхийг өнөөдөр дэлхийн аль ч өнцөг буланд буюу Ази, Африк, Латин Америкаас олж харж болно гэж өрнөдийн улс төр судлаачид үзэж байна.

Техник технологийн дэвшил хэдийнээ буурай улсуудад бага боловч нэвтэрсэн ч улс төрийн тогтолцоо, улс төрийн оролцооны уламжлалт нийгмийн хэв журам хадгалагдсаар байна. Техник, шинжлэх ухааны дэвшил нийгэм, улс

төрийн уламжлалт хэв маягийг өөрчилсөөр байна. Зөвхөн өөрийнхөө хэрэгцээг хангадаг хуучин хөдөө аж ахуй нь аж үйлдвэрийн болон зах зээлийн эдийн засгаар солигдож байна. Орчин үеийн нийгэмд бие хүний амьдралын ихэнх хугацаа нь гэр бүлийн дотор бус үйлдвэр, худалдааны байгууллагууд, албан газарт өнгөрдөг. Хүн амын их төвлөрөл нь эмнэлэг, тээвэр, боловсролын асуудлыг үүсгэн гаргаж ирдэг байна.

Орчин үеийн нийгэмд үйлдвэрчний эвлэл, корпорациуд, хөдөө аж ахуйн нэгдэл, улс төрийн намууд, их сургууль, сүм хийдүүд зэрэг хоёрдогч байгууллагууд уламжлалт нийгмийн гэр бүлүүдтэй адилгүй, энд нүүр нүүрээ харалцсан харилцаа биш тодорхой үйл ажиллагааг явуулах сонирхол бүхий нийгмийн гишүүд харилцан сайн дураараа нэгддэг байна. Гэр бүлийн хуучин үүргүүд халагдаж шинэ байгууллагуудад шилждэг. Жишээ нь, сургууль боловсрол олгож, төр засаг нь тусалж дэмжих үүрэг хүлээж, сүм хийдүүд шашны номлол түгээж, зах зээл дээр худалдаа наймаа эрхэлж, банк солилцооны үйлийг эрхлэх мэтээр уламжлалт нийгэмд гэр бүл дагнан эрхэлж байсан үүргүүд орчин үеийн нийгэмд тун их хөнгөвчлөгддөг. Төр хоёрдогч байгууллагын шинж төрхийг олж, үйл ажиллагаа нь нилээд нарийсч, хувь хүний бүрэн эрхийг халж нилээд рациональ шинжтэй болдог.

Аж үйлдвэржсэн нийгэмд төр нь зах зээлийн эдийн засгийг хөгжүүлэхэд бүх талаар анхаардаг байна. Төрийн алба нь нэг гэр бүл, омог аймгийн зорилгод бус нийгмийн бүх давхаргад үйлчилдэг. Улс төрийн зөрчил нь зах зээлээс үүддэг мэт боловч, төр зөрчлийг шийдвэрлүүлэхээр тодорхой мэргэжсэн бүлгүүд төрд шахалт дарамт үзүүлж төр нь зохицуулагчийн үүрэг гүйцэтгэнэ. Бие хүн өөрсдийн сонирхлоо өөрсдийн харъяалагддаг хоёрдогч байгууллагуудаар дамжуулан илэрхийлдэг. Энэ бүх зүйлээрээ орчин үеийн нийгэм уламжлалт нийгмээс ялгагддаг. Төрийн удирдлага нь рациональ зарчмыг удирдлага болгоно гэж М.Вебер тодорхойлжээ.

Улс төрийн модернизацийн онолын үүднээс улс төрийн тогтолцоо нь нийгмийн байгууллын хэлбэрээс бус харин ноёрхож буй хуучны уламжлалт үнэт зүйлээс орчин үеийн зүй зохистой бүтэц зохион байгуулалтад шилжих арга замаас хамаардаг байна. Ер нь улс төрийн тогтолцооны хөгжлийн талаарх олон тооны үзэл баримтлалын үндэс суурь болж буй улс төрийн модернизацийн онол нь зохистой засаглал тогтоох, ялгавартай улс төрийн системийг зохион байгуулах, олон нийтийн оролцоог өргөжүүлэхэд чиглэгдсэн улс төрийн өөрчлөлт шинэчлэлтийн эх үүсвэр, түүний мөн чанар, чиг хандлагыг тайлбарладаг.

Г.Алмонд хөгжил гэдэг нь зөвхөн шинжлэх ухаан судлах ёстой үзэгдэл биш бөгөөд хөгжиж буй үндэстнүүдийг мораль, ёс зүй, улс төрийн үнэт зүйлсийн талаас нь авч үзэх ёстой гэсэн байр суурьтай байв. В.Ростоу “Эдийн засгийн өсөлтийн үе шатууд” номондоо бүх орнууд хөгжил тийш замнахдаа уг чанартаа өөрчлөлтийн ижил үйл явцыг туулдаг. АНУ-ын тусламжтайгаар Өрнөд Европ, АНУ-ын дамжсан модернизацийн үйл явцыг хөгжиж буй орнууд давтах болно. Коммунизм, фашизм хоёр хөгжлийн тодорхой шатны бүтээгдэхүүн учраас АНУ-ын тусламжийн үр ачаар тэдгээрээс зайлсхийж болно гэж үзэж байв. Ростоу техникийн дэвшлийн үндсэн дээр нийгэм эдийн засгийн хөгжил үргэлжилдэгийг

тогтоогоод эдийн засгийн өсөлтийн нийтлэг таван шатны онолоо томъёолсон байна. Үүнд¹⁰:

1. Энгийн технологитой уламжлалт нийгэм. Энд газар тариалан давамгайлдаг бөгөөд гэр бүл болон бүлгийн холбоо их үүрэг гүйцэтгэдэг.
2. Өсөлтийн урьдчилсан систем бүрэлдэх шилжилтийн нийгэм. Шинэ элит, үндэсний үзэл үүсэж, энэ нь өөрчлөлтийн хөдөлгөх хүч нь болно.
3. Үсрэлтийн нийгэм. Хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, үндэсний орлогын хувь өсөхөд алдсан ашгаа үйлдвэрлэлийн шинэ салбаруудыг хөгжүүлэхэд ашигладаг. Хотжилт түргэснэ. Энэ шат нь аж үйлдвэржилттэй зэрэг эхэлнэ.
4. Боловсролын шат. Эдийн засаг олон салбарт аж ахуйн бүтэцтэй болж, машин, хими, цахилгаан техникийн үйлдвэрлэл өргөжин тэлнэ.
5. Өргөн хэрэглээний нийгэм. Эдийн засгийн бүтэц нь үйлчилгээний хүрээ ба удаан хугацаанд хэрэглэгдэх техникийн нарийн барааг үйлдвэрлэхэд ашигтайгаар өөрчлөгддөг. Олонх хүмүүсийн хэрэглээ нь зөвхөн идэж уух, өмсөхөд бус таатай байр сууц, хөргөгч, телевиз, машинтай болоход чиглэдэг. Ажиллах хүчний бүтэц өөрчлөгдөж албан байгууллага, үйлдвэрт мэргэжлийн ажилчдын тоо өсдөг.

Ростоу үзэхдээ сүүлийн тав дахь шатыг зөвхөн АНУ ба зарим талаар Канад гүйцсэн, Өрнөдийн бусад орнууд түүний босгон дээр байгаа. Харин бусад орны хувьд тав дахь шат их бага хэмжээгээр хол байгаа боловч тэдний хувьд гарцаагүй ирээдүй юм гэжээ.

Ази, Африк, Латин Америкийн орнууд өндөр хөгжсөн барууныхны туршлага, технологи, хөрөнгө оруулалтыг ашиглан хөгжлөө хурдасгах боломжтой гэж модернизацийн онолчид үзэж байв¹¹.

Модернизаци нь нийгмийн бүх хүрээг хамардаг.

- Нийгмийн хүрээний модернизаци. Хотжилт, аж үйлдвэржилтийн үр дүнд явагдах бөгөөд нийгмийн бүтцэд үндсэн өөрчлөлт орж, нийгэмд гэр бүлийн гүйцэтгэх үүрэг өөрчлөгдөн, хүмүүсийн хамтын амьдралын шинэ хэв маягууд бий болж нийгэмшилтийн процесс түргэсдэг.
- Эдийн засгийн модернизаци. Шинэ техник, технологийг ашигласны үр дүнд хөдөлмөрийн бүтээмж нэмэгдэн, нийгмийн хөдөлмөрийн хуваарь улам гүнзгийрч, бүтээгдэхүүний зах зээл өргөжин, хүнд аж үйлдвэрийн салбарын өсөлт түргэсэж, эдгээрийн нөлөөгөөр хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэл улам боловсронгуй болдог. Дэд бүтцийн салбарын хөгжилтийг хангах, дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн хувьд хараат байдлаас гарах зэрэг нь эдийн засгийн модернизацийн эн тэргүүний зорилт болдог.
- Улс төрийн модернизаци. Гүйцэтгэх төв засаглалыг хөгжүүлэх, улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах, хүн амыг улс төрийн үйл ажиллагаанд идэвхитэй оролцуулах, улс төрийн ардчиллыг тогтоох зорилгыг өмнөө тавьдаг.

¹⁰ W.W.Rostow. *The Stages of Economic Growth*. London: Cambridge University Press. 1960

¹¹ J.C.Johari. *Political Modernisation*. Comparative Politics. India, New Delhi.,2008. p.194

- Соёлын хүрээн дэх оюуны модернизаци. Соёлын болоод оюуны үнэт зүйлсийг тодорхойлох, боловсролыг дэмжих, бичиг мэдэх явдлыг дэлгэрүүлэх, мэдээллийн хэрэгслийг чөлөөтэй болгох, шинжлэх ухаанч үзлийг түгээн тараахад чиглэнэ.

Сүүлийн гучаад жилд Зүүн Азийн ихэнх орнууд эрчимтэй үйлдвэржиж, Япон, Хонгконг, Өмнөд Солонгос, Тайван зэрэг орнууд түүхийн асар богино хугацаанд аж үйлдвэржилтийн үе шатанд шилжин орж байгаа тул энэ утгаараа Зүүн Ази нь модернизацийн онолыг шалган харьцуулах нэн таатай хөрс болж байна¹².

Модернизацийн онолчид янз бүрийн оронд модернизаци өөр өөр хурдтай, өөр өөр аргуудаар явагддагийг хүлээн зөвшөөрч байв¹³. Зарим орны модернизаци нь нийгмийн дотоод хөгжилтэйгээ нягт уялдаатай байхад, зарим орнуудад модернизаци нь өндөр хөгжилтэй орны туслалцаатай хэрэгждэг. Модернизацийн онолчид модернизацийн таарамжтай болон таарамжгүй нөхцлүүдийг ялгаж авч үзэж байв. Таарамжгүй нөхцөлд:

- уламжлалт нийгмийн элементүүд хадгалаастай засаглал
- засгийн эрх ямба, эд хөрөнгөө алдах хүсэлгүй дээд зиндааныхан
- бичиг үсэг үл мэдэх байдал, боловсролын доод түвшин
- эдийн засгийн орчин үеийн секторуудын дорой байдал
- хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн уналт зэрэг багтдаг.

Таарамжгүй нөхцлийг таарамжтай нөхцөлд шилжүүлэх зөв бодлого баримталбал модернизаци амжилттай хэрэгжинэ гэж үздэг. Модернизацийн онолчид модернизацид нөлөөлж буй нийгэм соёлын хүчин зүйлсийг тодруулж үзэхийг оролдож байв. Жишээ нь, аж үйлдвэрлэл тухайн хөгжиж буй орнуудад шинэ зүйл бөгөөд хүмүүс уламжлалт аж ахуй, амьдралын хэв маяг зэрэг өмнөх уламжлалаасаа салж чаддаггүй байна. Модернизацийн явцад өрнийн нийгмийн үнэт зүйлс дорнын ард түмэнд таарч тохирохгүйгээс зөрчил үүсдэг. Ийм ч учраас модернизацийн онолчид нийгмийг тогтвортой болгох, зөрчлийг шийдвэрлэх арга хэрэгслийг хайсаар байна. Хөгжиж буй орнуудад модернизацийн явцад зэвсэгт хүчин нийгмийн тогтвортой байдлыг хянаж, нийгмийн өөрчлөн байгуулалтыг хангаж чадах эсэхийг тодруулан судалж байв.

Хараат байдлын онол

1950-1960-аад онуудад зарим эрдэмтэд модернизацийн ерөнхий онолыг боловсруулахдаа Ази, Африк, Латин Америкийн орнуудын модернизацийн туршлагыг судалж байсныг дээр өгүүлсэн. Мөн Японд амжилттай явагдсан модернизацийн үндсэн дээр модернизацийн явцад нийгмийн уламжлалуудыг шинэчлэлтэй зөв хослуулж болохыг тодорхойлсон. Ийнхүү 1950-60-аад оны модернизацийн онолчид модернизаци дэлхий нийтийн түгээмэл хандлагатай гэж тодорхойлж байсан ч тэд хөгжиж буй орнуудын улс төрийн лидерүүд болон зарим онолчид, ялангуяа улс төрийн зүүн чиглэлийг баримталсан онолчдын

¹² Юн-хан Чу нар. “Зүүн Азийн орнууд дахь дэглэмийн хэрэгжилт, үнэлэмжийн өөрчлөлт ба авторитаризмаас хүнийсэх үйл явц”. УТБА. Зүүн Азийн Барометр. Ардчиллын хөгжлийн харьцуулсан судалгаа. УБ., 2005. 78 дахь тал

¹³ Samuel P. Huntington. Political Modernization: America vs. Europe. World Politics, Vol.18, No.3, The John Hopkins University Press. p.378-414. <http://www.jstor.org/stable/2009762>

зүгээс хүчтэй эсэргүүцэлтэй тулгарч эхэлжээ. Хөгжиж буй орны улс төрийн лидерүүд амьдрал дээр модернизацийн онолыг хэрэгжүүлэхдээ өөрийн улсуудад илүү хурдан хөгжил хэрэгтэйг үгүйсгээгүй бөгөөд өөр өөрийн улс үндэсний онцлогоо харгалзахыг чухалд үзэж байв.

Ийнхүү модернизацийн онолын эсрэг тэмцэл хүчтэй болохын хамт 1960-аад оноос “Хөгжлийн хараат байдлын онол¹⁴” боловсруулагджээ. Хараат байдлын онолчдын шүүмжилж байсан гол зүйл бол “модернизацийн онолын дэлхий нийтийн түгээмэл хандлага” гэсэн ойлголт юм. Тэд модернизацийн онол хөгжиж байгаа ертөнцийн эдийн засаг болон нийгмийн байдал барууны орнуудын харьцаж буй харьцаатай нийцэхгүй байгааг, модернизацийн онолууд хөгжиж байгаа нийгмүүдийн амьдрал ба түүх, соёл, улс төр, нийгмийн асуудлыг үгүйсгэдэг, хөгжиж буй орнууд шинэчлэлийг явуулах адилхан загвартай гэдгийг үгүйсгэж тодорхой баримтуудаар нотолж байжээ.

Хараат байдлын онолчдын баталснаар хоцрогдол нь дэлхийн түүхэн капитализмын үр дүн юм. Эдийн засгийн хөгжил ба буурай байдал хоёр бол нэг юмны хоёр тал юм. Хөгжсөн улс гүрэн нь хөгжиж буй буурай орнуудын байгалийн баялаг, ажиллах хүчийг ашиглан шавхах маягаар их амжилтанд хүрдэг. Эцсийн дүнд баян орон хэзээд баянаараа үлдэж, ядуу улс ядуугаараа л хоцордог. Модернизаци явуулж буй улс орон эдийн засгийн тусгаар байдлаа алдаж, хөгжилтэй орнуудын томоохон пүүс компаниудын эзэмшил болох бөгөөд ард түмний худалдан авах чадвар улам буурч, хөдөө аж ахуйн түүхий эд, байгалийн баялгийг экспортлогч хэсэг давхаргынхан л баяждаг гэж хараат байдлын онолчид үздэг.

Өрнөдийн шалгуураар гуравдагч ертөнц үргэлж сул дорой байсан ч харин өөрийн уугуул институтүүдээ түшин хөгжиж буй олон үндэстэн ажил хэргээ муугүй хөтлөн явуулж байжээ.

Энэ бүхнээс үүдэн хөгжиж буй орнууд дахь барууны хөгжлийн загвар, модернизацийн онолыг эргэж хянаж үзэх санал шүүмжлэл гарах болжээ. Жишээ нь, 1968 онд С.Хантингтон хөгжлийн онолд шүүмжлэлтэй хандаж, нийгмийн дайчилгаа, модернизаци нь институциональ хөгжил, ардчилалтай нягт холбогдохоос илүү тэдгээрийг шинээр гарч ирсэн үндэстнүүдэд хэрэг дээрээ тасалдуулж байна. Модернизаци үр өгөөжтэй төслүүдийг хэрэгжүүлэх институциональ чадавх бүрдээгүй байхад ард түмнийг улс төрийн системээс ихийг хүсэн хүлээхэд хүргэдэг учраас үндэстнийг уналт, сүйрэлд аваачдаг гэж нотолсон байна.

1960-аад оны сүүлч, 1970-аад оны эхээр хөгжлийн ноёрхогч суурь баримтлалыг шүүмжлэх явдал газар авсан байна. Хөгжлийн онолыг шүүн хэлэлцэх явцад түүний нааштай гол ололтууд болох системийн хандлага, нийгмийн өөрчлөлт, улс төрийн хувирал өөрчлөлтийг илүүтэй анхаарах болсон, улс төрийн үйл явц болон албан бус хүчнүүд, хөгжиж буй үндэстнүүд,

¹⁴ J.Samuel Valenzuela. “Modernization and Dependency”. Tony Smith. “The Underdevelopment of Dependency Theory”. Roi C.Macridis. Comparative Politics. 1986. p.481-512

тэдгээрийн харьцуулсан судалгаа зэргийг үл тоомсорлох байдалтай болсонд судлаачид шүүмжлэлтэй хандаж байв¹⁵.

Транзитологи

Нийгмийн дэвшлийн динамик шинж чанар нь нийгэм эдийн засгийн нэг тогтолцооноос нөгөөд хувьслын ба хувьсгалын замаар шилжих хөдөлгөөнөөр илүү тодорхой илэрдэг. Үүнийг нийгмийн шилжилт, шилжилтийн үе хэмээх ойлголтоор илэрхийлдэг нь түгээмэл зүйл. Өнөөдөр энэ үйл явцыг судалдаг транзитологи (шилжилт судлал) хэмээх мэдлэгийн тусгай салбар нэгэнт бий болсон байна. Транзитологи бол тоталитар болон авторитар дэглэмээс ардчилалд шилжиж буй улс орнууд дахь улс төрийн үйл явцыг судалдаг улс төрийн шинжлэх ухааны салбар юм. Транзитологи нь улс төрийн модернизацийн онолын зарим сул талыг залруулан засах зорилгоор 1970-аад оны эхээр үүссэн боловч онол, арга зүйн ерөнхий зарчмын хувьд түүнтэй ойролцоо юм¹⁶.

Гэвч улс төрийн модернизацийн онол “гурав дахь ертөнцийн” хөгжиж буй орнуудын нийгмийн шинэчлэлтийн асуудлыг голлон авч үздэг бол транзитологи нь орчин үеийн нийгмийн үндсэн бүтэц бүхий бөгөөд ардчилалд дахин шилжиж буй улс орнууд дахь улс төрийн үйл явцыг шинжлэн судалдаг. Ардчилсан дэглэм урьд нь оршин тогтож байсан улс орныг ардчилах тухай асуудал дэлхийн хоёрдугаар дайны дараа Герман, Итали дахь тоталитар фашист дэглэм, Японы авторитаризм, милитаризмын үр дагаврыг арилгах, нийгмийг дахин шинэчлэх шаардлагатай холбогдон анх тавигдсан байна. Ийм асуудал мөн авторитар засаглалын үеийн дараа ардчилсан зарчимд буцаж шилжсэн Өмнөд Европын Испани, Португал, Грек улсуудад давтагдсан юм. Цэргийн диктатур ардчилсан сонгуулиар гарч ирсэн засгийн газруудад байраа тавьж өгсөн Латин Америкийн орнуудад ч энэ шилжилт хэрэгжсэн. Энэ нь Ази, Африкийн орнуудад уламжлалт тогтолцоог халж ардчилал цоо шинээр үүсэн тогтож нийгмээ барууны хэв загвараар шинэчлэх үйл явцаас зарчмын хувьд өөр асуудал бөгөөд энэ нь ардчилсан тогтолцоонд эргэж шилжих, нийгмийг дахин ардчилах тухай асуудал юм. Юрген Хабермас үүнийг “хоцорсныгоо нөхөх” хувьсгал гэж нэрлэсэн байдаг.

1970-аад оны дунд үеэс дэлхийн бараг бүх тив, бүс нутгийг хамарч байсан ардчилсан бус дэглэм нуран унах үйл явц эрч хүчээ авч глобаль шинжтэй болсон. Ардчиллах үйл явцын хүрээнд 1980-90-ээд оны зааг үед ЗХУ болон социалист системийн орнуудад коммунист дэглэм задран унасан. Энэ үеэс посткоммунист хөгжлийн үйл явц нь транзитологийн судалгааны гол объект болсоор байна. Эхэн үедээ социалист байсан орнуудад ардчилсан дэглэм бүрэлдэх, зах зээлийн харилцаанд шилжих тухай асуудлыг улс төрийн модернизацийн онолын үзэл баримтлалын уламжлалт хандлагуудад тулгуурлан судалж байв. Эдгээр нь хамгийн ерөнхий байдлаараа улс төрийн ардчилал, зах зээлийн эдийн засаг хоёр органик, салшгүй холбоотой, ардчилалд шилжихийн тулд техник технологийн, нийгэм соёлын, нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн тодорхой түвшин зайлшгүй чухал; ардчиллын нийгмийн бааз

¹⁵ Ё.Довчин. Харьцуулсан улс төр. УБ.,2006. 17-19 дэх тал

¹⁶ Ш.Содном. “Посткоммунист шилжилт: үзэл баримтлал ба үйл явц”. МУИС. Политологи сэтгүүл. УБ.,2002. 24 дэх тал

суурь нь нийгэмд зонхилох байдалтай дунд анги мөн; иргэний нийгэм бүрэлдэн төлөвшихгүйгээр ардчилал үүсэн тогтнох бололцоогүй гэж үздэг онолын баримтлалууд байв.

Өнөөдөр посткоммунист шилжилтийн үйл явцыг судалж буй барууны улс төр судлаачдын дунд үзэл баримтлалын зарим ялгаа ажиглагдаж байна¹⁷. Тухайлбал, А.Лейпхарт, Ф.Шмиттер нарын эрдэмтэд Дорнод Европын орнууд болон посткоммунист орон зайд өнөөдөр явагдаж байгаа үйл явц хичнээн онцлогтой байлаа ч тэр нь ардчиллын гурав дахь давалгаанд татагдан орсон бусад бүс нутгууд дахь үйл явц, үзэгдлүүдтэй адил юм¹⁸ гэж үзэж байна. Харин Америкийн судлаач В.Барнс, С.Терри нар Дорнод Европ дахь үйл явц Латин Америкийнхаас ч ялгаатай, тэнд ардчиллыг сэргээн тогтоох тухай асуудал яригдахгүй. Посткоммунист орнуудад эрх зүйт төр болон ардчиллын бусад институтүүдийг сэргээн тогтоож байгаа биш харин цоо шинээр бий болгож байна. Эдийн засгийн хүрээнд ч мөн адил эдийн засгийн өмнөх тогтолцоог засч сайжруулах биш харин зах зээлийн эдийн засгийн шинэ тогтолцоог бүрдүүлж байна гэжээ.

Америкийн судлаач Л.Шин посткоммунист нийгмийн шилжилтийн 4 үе шатыг нэрлэсэн байна. Үүнд¹⁹:

1. тоталитар тогтолцоог эвдэн нураах
2. ардчилсан тогтолцоонд шилжих
3. ардчилсан тогтолцоог бататган бэхжүүлэх
4. ардчилсан институтүүд төгс боловсронгуй болох үе шатууд байна гэжээ.

Транзитологи ардчилалд шилжих шилжилтийг нэг чиглэлт, шугаман бус харин эргэлт буцалт ч тохиолдож болох бэрхшээлтэй нарийн төвөгтэй үйл явц гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг. Энэ шилжилтийн үед олон нийтийн үнэлэмжийн өөдрөг шийдэмгий байдал, бас гутрангуй, үл итгэх үзлийн аль нь ч давамгайлах хандлагатай байж болно гэж үздэг. Барууны транзитологичдын үзэж байгаагаар посткоммунист нэлээд оронд ардчилсан ирээдүйнхээ талаар пессимист үнэлэмж давамгайлж байна. Үүнээс болж тэдгээр оронд ардчилсан хөгжлийнхөө чиг баримжаанаас татгалзаж, коммунист дэглэм эргэн тогтох аюул учирч болохоос гадна авторитаризмын элементүүдийг өөртөө агуулсан үндэсний диктатур нэлээд урт хугацаагаар оршин тогтнох боломжтой гэж үздэг.

Өнөөдөр хуучин социалист орнууд нийгэм, улс төрийн нэг хэв загварын байхаа больж тэдгээр орны посткоммунист хөгжлийн үйл явцад ялгарал гүнзгийрч байгааг транзитологичид тэмдэглэж байна. Эцэст нь хэлэхэд, посткоммунист хөгжлийн үзэл баримтлал бүрэн боловсрогдож чадаагүй байна. Энэ нь нэг талаас ардчилсан шилжилтийн тухай транзитологийн онол, арга зүй боловсронгуй болоогүй, нөгөө талаас хуучин социалист орнууд дахь улс төр,

¹⁷ Ш.Содном. “Посткоммунист шилжилт: үзэл баримтлал ба үйл явц”. МУИС. Политологи сэтгүүл. УБ.,2002. 24 дэх тал

¹⁸ Arend Lijhart. Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries. New Heawen-London.,1984. p.1-20

¹⁹ Ё.Довчин. Харьцуулсан улс төр. УБ.,2006. 110 дахь тал

эдийн засгийн шинэчлэлтийн үйл явцын онцлог, нарийн төвөгтэй байдалтай холбоотой²⁰ байна.

ДҮГНЭЛТ

1950-иад оны үед колонийн дарлалаас чөлөөлөгдөж байсан орнуудын талаар баримтлах улс төрийн бодлогын онолын суурь үндэс хэлбэрээр анх үүсэж хөгжсөн улс төрийн модернизацийн онолын үүднээс улс төрийн тогтолцоо нь нийгмийн байгууллын хэлбэрээс бус харин ноёрхож буй хуучны уламжлалт үнэт зүйлээс орчин үеийн зүй зохистой бүтэц зохион байгуулалтад шилжих арга замаас хамаардаг байна. Ер нь улс төрийн тогтолцооны хөгжлийн талаарх олон тооны үзэл баримтлалын үндэс суурь болж буй улс төрийн модернизацийн онол нь зохистой засаглал тогтоох, ялгавартай улс төрийн системийг зохион байгуулах, олон нийтийн оролцоог өргөжүүлэхэд чиглэгдсэн улс төрийн өөрчлөлт шинэчлэлтийн эх үүсвэр, түүний мөн чанар, чиг хандлагыг тайлбарладаг.

Аливаа улс төрийн өөрчлөлт нь зөвхөн хөгжиж буй орнуудад тохиолддоггүй, аж үйлдвэр өндөр хөгжсөн оронд хүртэл явагдаж тухайн орны улс төрийн системийг улам боловсронгуй болгосоор байдгийг судлаачид тэмдэглэсэн байна.

Модернизацийн онолчид янз бүрийн оронд модернизаци өөр өөр хурдтай, өөр өөр аргуудаар явагддагийг хүлээн зөвшөөрч байв. Зарим орны модернизаци нь нийгмийн дотоод хөгжилтэйгээ нягт уялдаатай байхад, зарим орнуудад модернизаци нь өндөр хөгжилтэй орны туслалцаатай хэрэгждэг. Хөгжлийн хандлага нь АНУ зэрэг хөгжингүй орнуудын туршлагыг хөгжиж буй орнуудад шууд буулган хэрэгжүүлсэн гэж модернизацийн онолын эсрэг байр суурь гарч ирсэн. Ийнхүү 1960-аад оноос “Хөгжлийн хараат байдлын онол” боловсруулагджээ. Хараат байдлын онолчдын шүүмжилж байсан гол зүйл бол модернизацийн онол хөгжиж байгаа ертөнцийн эдийн засаг болон нийгмийн байдал барууны орнуудын харьцаж буй харьцаатай нийцэхгүй байгааг, модернизацийн онолууд хөгжиж байгаа нийгмүүдийн амьдрал ба түүх, соёл, улс төр, нийгмийн асуудлыг үгүйсгэдэг, хөгжиж буй орнууд шинэчлэлийг явуулах адилхан загвартай гэж үзэж байв.

1980-аад оны дунд үеэс шилжилтийн дэглэмүүдийн судалгаа ардчиллын гурав дахь давалгаатай уялдан ардчиллах үйл явцыг судлахад голлон анхаарах болсон. Судалгааны энэ чиглэлийг транзитологи гэж нэрлэдэг бөгөөд гол үзэл санаа нь тоталитар болон авторитар дэглэмээс ардчилалд шилжиж буй улс орнууд дахь улс төрийн үйл явцыг судалдаг улс төрийн шинжлэх ухааны салбар гэж судлаачид үзэж байна.

²⁰ Ш.Содном. “Посткоммунист шилжилт: үзэл баримтлал ба үйл явц”. МУИС. Политологи сэтгүүл. УБ.,2002. 28-29 дэх тал

НОМ ЗҮЙ

1. Довчин.Ё. Харьцуулсан улс төр. УБ.,2006
2. МУИС. Улс төрийн шинжлэх ухаан. УБ.,2010
3. Содном.Ш. “Посткоммунист шилжилт: үзэл баримтлал ба үйл явц”. МУИС. Политологи сэтгүүл. УБ.,2002
4. Юн-хан Чу нар. “Зүүн Азийн орнууд дахь дэглэмийн хэрэгжилт, үнэлэмжийн өөрчлөлт ба авторитаризмаас хүнийсэх үйл явц”. УТБА. Зүүн Азийн Барометр. Ардчиллын хөгжлийн харьцуулсан судалгаа. УБ.,2005
5. Arend Lijhart. Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries. New Heawen-London.,1984
6. Daniele Caramani. Comparative politics. Oxford University Press.,2008
7. Huntington. Samuel. Political Modernization: America vs. Europe. World Politics, Vol.18, No.3, The John Hopkins University Press.,1966
8. Inglehart. Ronald. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton University Press.,1997
9. Johari.J.C. Comparative Politics. India, New Delhi.,2008
10. Macridis. Roy. Comparative Politics. 1986
11. Pye Lucian. “*Political Science and the Crisis of Authoritarianism*”. Inkeles, Alex and David Smith. Becoming Modern. American Political Science Review 84/1. Cambridge University Press.,1974
12. Pye Lucian. Aspects of Political Development. Boston: Little Brown.,1966
13. Rostow.W.W. Politics and the Stages of Growth. Cambridge University Press.
14. Sartori, Giovanni (1987): *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham, N.J.: Chatham House. 2 vols. All the issues, past and present, surveyed and ordered.